

knjiga bila prevedena na neki od svjetskih jezika, bila bi zacijelo biblijski priručnik suvremenog znanstvenog istraživanja Biblije u cijelom svijetu na mnogim teološkim i orijentalnim učilištima.

Božo Odobašić

**RELIGIJSKI ELEMENTI U
NACIONALNIM NAPETOSTIMA
POVODOM RASPADA
JUGOSLAVIJE**

Gorana OGNJENović - Jasna JOZELIĆ (ur.), *Politicization of Religion, the Power of Symbolism. The Case of Former Yugoslavia and its Successor States*. New York: Palgrave Macmillan, 2014., 223 str.

Uz predgovor urednica, koje kao da hvale socijalističku Jugoslaviju za razdvojenost religije od države i zabranu vjerskih škola te žale što je razlaz donio okrutne ratne sukobe, ova knjiga sadržava devet priloga sociologa i filozofa religije na temu iz naslova. Urednice su napisale uvodno poglavlje: „Moć simbolizma“ (str. 1-5) u kojem pojašnjavaju da pod „politicizacijom religije“ misle zloporabu religije u nacionalističke i političke ciljeve, pri čemu je došlo do stapanja religijskog s nacionalnim identitetom kod naroda koji su zahtijevali samostalnost i Srba koji su osamostaljenje silom priječili.

G. Ognjenović, s Univerzитета u Oslu, obradila je u drugom poglavlju projekt o velikoj Srbiji prema Milošu Crnjanskom (str. 7-26) koji se poslužio povijesnim motivima srbizirajući Vlahe doseljene u Hrvatsku i Bosnu u vrijeme obrane od Turaka. Zbog slabe upućenosti u pravoslavnu ekleziologiju tvrdi da su pravoslavci Crne Gore god. 1993., a oni Makedonije god. 1998. „ponovno dobili vlastite autokefalne crkve“. Tada je proces mogao samo početi, ali još nije dovršen u smislu da ih priznaju ostale pravoslavne patrijaršije a ne samo nova politička vlast u vlastitoj državi. Marjan Smrke, profesor Univerziteta u Ljubljani, analizira zloporabu religije u BiH koju naziva etničko-religijskom mimikrijom (str. 27-43). Napominje da socijalna mimikrija zavodi društvo, ratna mimikrija uvodi u rat, a religijska mimikrija služi se mjesnim modelima svetosti. U tom kontekstu kaže da je Ante Pavelić na vrijeme pobjegao preobučen u reverendu koju mu je pribavio netko od svećenika (str. 33). U religijsku mimikriju ubraja podršku nekih pravoslavnih episkopa Karadžiću, Mladiću, Arkanu.

Nena Močnik, doktorandica u Ljubljani, istražila je seksualno nasilje u ratovima 1992.-1995. (str. 45-66). Polazi od stereotipnog gledanja na niži položaj žene u patrijarhalnim društvima koji biva opravdavan Božjom vo-

ljom, ističe kako je žena gledana kao bludnica ili majka, navodi slučajeve iz rata u Bosni gdje su žene silovali bivši školski kolege, susjedi ili znanci. Ta su nasilja redovno bila praćena perverznom zlostavljačkim riječima ili tjelesnim sakaćenjem. Ratna silovanja su nasilja nad etničkim i rodnim identitetom. U rušenju minareta i džamija vidi seksualizaciju sukoba, osobito u urezivanju križa na živo tijelo žrtava. Ovamo ubraja i nabijanje na kolac srpskih ustanika u pobunama protiv Turaka 1804.-1835. Određenu ulogu imao je i mit o „malim četnicima“ koje su imale roditi silovane muslimanke (str. 57-60). Jedna je tako rođenom sinu dala ime Džihad s namjerom da ga odgoji za osvećivanje te mu šaptala: „Ako zaboraviš, neka ti bude prokleta ovo mlijeko. Srbi su me naučili mrziti“ (str. 61). Žali što religije i danas daju podlogu za zapostavljanje žena te ističe da su prema njezinu zapažanju u tome jednaki židovstvo, kršćanstvo i islam jer je povezana uporaba nasilja u religiji i religije u nasilju.

Urednice su dale prevesti na dobar engleski te uvrstile u knjigu i članak hrvatskog dominikanca Frane Prcele „Polog katoličkoga u hrvatskom identitetu“ (izvorno objavljen u njegovoj knjizi *Bogozaborav. Razmišljanja o aktualnim izazovima Crkve*, Zagreb: Synopis, 2014., 47-76) sa svim bilježkama iz autorova izvornika

(peto poglavlje, str. 67-92). U tom prilogu kao i u cijeloj knjizi autor proročki poziva na razlikovanje nacionalnog interesa od vjerničkog uprisutnjivanja Božje dobrote prema svima ljudima, makar i ne bili naše nacionalnosti. Prema njemu, većina Hrvata su katolički kršteni, ali nisu kristijanizirani pa je zato „predanije i autentičnije zauzimanje oko istinskog kršćanskog identiteta najbolji prinos Crkve izgradnji hrvatskog identiteta... Kršćanski identitet je prije svega identitet odnosa. Dakle, netko sam ja, nego što sam u odnosu prema sebi, drugima i prema Drugomu... Katolička crkva stoji pred napasti da nedostatak vjerske supstance nadomjesti pomoću društvenog utjecaja.“

Adam Lindhagen, profesor arheologije na Univerzitetu u Stockholmu, obradio je romanizaciju religije u Naroni rimskoga vremena. U kontroli još poganskih Neretljana u devetom i desetom stoljeću nad kršćanskim stanovništvom on vidi predliku kasnijeg etnički i religijski heterogenog društva. Za razliku od rimskog vremena, kada su građani mogli imati nekoliko religijskih identiteta, danas su religije uniformne, a monopolizira ih vlast u nacionalnim državama. Amra Hadžimuhamedović, arhitektica i član Komisije za čuvanje nacionalnih spomenika u BiH, u prilogu „Tri recepcije bosanskog identiteta reflektirane u religijskoj arhitektu-

ri“ (str. 105-158) vidi u stilovima islamskih, pravoslavnih i katoličkih vjerskih građevina u prošlosti BiH, uključujući i groblja, elemente univerzalnog bosanskog identiteta. Osuđuje nove džamije saudijskog tipa, ali i ogromne križeve nad Stolcem i Srebrenicom. Smatra da će budućnost Bosne ovisiti o recepciji njezina identiteta u stanju posttraume te zaključuje: „Džamije, crkve i religijski simboli su sredstva u rivalstvu za pravo na vrijeme, prošlost, prostor i budućnost. Iako religija ima snažnu prisutnost u svakom vidu društva u Bosni te iako su nove religijske građevine oblikovane da privlače pozornost na sebe, one u konačnici okreću leđa jedne drugima, brišući jedna drugu pa tom stalnom međusobnom napetošću preokreću bosanski kulturni okoliš u ratni okoliš, a pri tome je ključna zadaća uspostavljati načelo religijske tolerancije“ (str. 147).

Filip Ejodus s Univerziteta u Beogradu i Jelena Subotić s Georgia State Universityja u Altanti, SAD, obradili su temu: „Kosovo kao sveti prostor Srbije: upravljivost, pastirska moć i sakralizacija teritorija“ (str. 159-184). Istražuju mogućnost vladanja i pastoralnu moć nad stanovništvom Kosova kroz stoljeća i danas. Smatraju da sakralizacija Kosova može stvoriti „dužnost čuvanja teritorija kao ontološke kičme kolektivnog identiteta“, i zato bi glavni razlog upravljanja trebalo biti stanov-

ništvo a ne teritorij (str. 163). Spominju pisanje episkopa Atanasija Jevtića prema kojemu je Kosovo „kolijevka i grob Srba“, srpski Jeruzalem. Kada je okončana vlast Beograda nad Kosovom, episkopi traže od Srba Kosova da ostanu u svojim domovima. Nakon što su Beograd i Priština 19. travnja 2013. potpisali dogovor o miru, dobili su pohvalu od EU, ali sada preostaje uvjeravanje javnosti da prihvati Kosovo kao novu samostalnu državu. Autori zaključuju: „Religija je u Srbiji upotrebljavana na mnogo izravnih i neizravnih načina. Religija je davala podlogu za nacrt o državi, razgraničavajući prihvatljive od neprihvatljivih načina političkog postupanja. Religijski ulijevano javno mišljenje određivalo je kakvo javno sjećanje je dopušteno a kakvo nepodnošljivo. Religija je također davala gorivo i štit političkim djelatnicima da svoju razornu politiku opravdavaju kod kuće i vani. Sakralizacija Kosova u javnoj mašti i državnom postupanju odstranila je to pitanje iz plana o redovnoj političkoj raspravi te ga učinila nedodirljivim, sakrosanktnim, i zato nerješivim“ (str. 179).

Zilka Spahić-Šiljak, Bošnjakinja koja je doktorirala s temom o položaju muslimanki u tumačenju njihovih teologa te nastavlja istraživati položaj muslimanki u današnjem društvu u BiH, obradila je temu: „Nacija, religija i rod“ (str.

185-210) u ženskom časopisu *Zehra* od 2001. i dalje. Prema *Zehri* hidžab je za muslimanke znak unutarnjih i vanjskih granica te svakoj treba biti dopušteno da ga nosi i u javnosti. Muslimanke koje pišu u *Zehri* pokazuju kako žene vide čednost i stidljivost, uvjere ne da im je muslimansko ponašanje važnije od nacionalnosti. Autorica ipak kaže: „Moja nedavna studija o ženi, feministkinjama i muslimanskom identitetu u BiH i na Kosovu potvrđuje kroz intervjue da muslimanke shvaćaju islam kao važan dio svoje kulture, ali većina njih su sekularizirane muslimanke koje ne obdržavaju religiju u dnevnim postupcima. Religiju razumiju kao privatnu stvar. Časopis *Zehra* u određenom stupnju slaže se da je islam vjera i kultura“ (str. 197). Po njezinoj procjeni *Zehra* posvećuje dostatnu pozornost majčinstvu muslimanki i izgrađivanju bošnjačkog identiteta, ali kao da žali što „ne promiče pravu rodnu revoluciju“.

Kratki podaci o autorima priloga (str. 213-215) pomažu da čitatelji izložene tekstove stave u kontekst istraživanja dotičnog autora, a stvarno kazalo na koncu knjige (str. 217-223) omogućuje brz uvid u pojedinu temu. Osim F. Prcele, Z. Spahić-Šiljak te A. Hadžimuhamedović koji i eventualne kritike protiv vlastite vjerske zajednice upućuju iznutra, kao pripadnici, ostali autori su distancirani agnostici koji upozoravaju na

pogubnost nekritičnog poistovjećivanja vjerskog i etničkog identiteta. Osobito su potresni podaci Nene Močnik o seksualnim nasiljima nad muslimankama uz ponižavajuće uvrede popraćene zloporabom religije. Teolozi svih konfesija u našim krajevima trebali bi taj prilog dobro proučiti te kao pastoralni djelatnici i vjeroučitelji odgajati vlastite vjernike za odgovorno ponašanje prema ženama druge vjere.

Mato Zovkić

EVANGELIZIRATI KAKO BI SE HUMANIZIRALO

Carmelo DOTOLO, *L'annuncio del Vangelo. Dal Nuovo Testamento alla „Evangelii Gaudium“*. Assisi: Cittadella Editrice, 2015., 168 str.

Promišljanje o evangelizaciji nužno nas vraća u prva stoljeća kršćanstva jer evangelizacija nalazi svoju referentnu točku upravo u začecima kršćanstva. Prve kršćanske zajednice oblikovale su vlastiti identitet otkrivajući u evanđelju mogućnost pronalaska odgovorâ na pitanja o smislu života te o životnim nadanjima i očekivanjima. Evanđelje je dar koji oslobađa našu egzistenciju od tjeskobe, od manjka nade i od praznine koju čovjek osjeća u vrtlogu ovoga svijeta. Mogli bismo reći kako navještaj evanđelja